

ӘОЖ 37.01+378.1

Н.С. Әлқожаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: Nursulu.Algozhaeva@kaznu.kz

Білім берудің мәніне педагогикалық көзқарастар контексті және жоғары мектептердің өзгерістер сипаты

Мақалада білім берудің мәніне байланысты көзқарастар сараланып, соның негізінде жоғары мектептің өзгерістері сипатталған. Автор білім беру адамдардың өмірінде және кәсіби әрекетінде кездесетін кез келген мәселені шеше алатын интеллектуалды және практикалық білік дағдымен қаруландыратындығына тоқталады. Адам білім алу кезінде дамиды және өзіндік жетілетіндігіне мән берген. Білім беру барысында адамдар әртүрлі өмірде кездесетін мәселелерді шешуге бағытталған шығармашылық тәжірибе жинақтайды және оның барлығы білім беру мазмұнында көрініс табады. Мақалада әлемдік өркениетке кірігу, жаңа прогрессивті технологияларды қолдану, әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын анықтау қарастырылған.

Аталған контексте қазіргі заман университеттік білімнің рөлі, мәні артып отырғандығына баса көңіл аударған және оның даму көрсеткіші әлеуметтік қайта құрудың деңгейінің өлшемі деген тұжырым жасайды. Білім беру қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін қалайтындығын және экономикалық күштің базасы мен маңызды факторы екендігіне мән берген.

Яғни автор қоғамдық қатынастар жүйесіндегі өзгерістер білімге де ықпал ететіндігіне және одан мобильділік пен жаңа тарихи кезеңнің міндеттеріне адекватты жауапты талап туындайтынын атап өткен.

Сонымен қатар ғылым, білімнің өзгерістері мәдениеттің өзгеруіне алып келгендігіне және бұл өзіндік тұрғыдан білім берудің моделін өзгерткендігі айтылған.

Автор университет руханилық және жоғары мәдениеттіліктің үлгісі мен идеалына бағдарланған, сол себептен университетте мәні бірегей және оның идеалды бейнесі сол білімдендіру мекемесінің іс-әрекетінің жоғары нормативті және құндылық деңгейімен сипатталады, деген тұжырым жасаған.

Қазіргі заманға қоғамның даму деңгейі жоғары білімге жоғары талаптар қойып отырғандығына тоқталып, бүгінгі күні XIX ғасырда қалыптасқан университет модельдері ұстанымымен қанағаттандыру мүмкін емес, сондықтан да 90-жылдары классикалық университеттің негізгі қызметі айтарлықтай кеңейіп, қайта түсіндіруді талап етеді дейді.

Автор білім берудің мәнін педагогикалық көзқарастар контексінде қарастырып, салыстырмалы талдау жасаған.

Түйін сөздер: білім беру, университет, білім беру моделі, педагогикалық көзқарастар контексті, тұжырым, құндылықты бағдар, генезис, зерттеушілік модель, интеллект.

N.S. Algozhaeva

The essence of education in context pedagogical theories and the changing roles of higher education

In the article the author considers the essence of education in the context of pedagogical theories. The author stresses that education equips a system of intellectual and practical skills and abilities that enable him to solve any problems in his life and professional activity. In the process of receiving education, a person develops

and самосовершенствуется. In the course of education a person accumulates experience of creative activity, necessary for the decision of various problems of life and activity, and all of this is displayed in the content of education. The author stresses that in the context of the knowledge society, the development of the education system acquires a crucial role to ensure the successful development of the country.

The modern paradigm of education implies the creation of dynamically developing education system, using modern technologies and ensuring the achievement of the objectives of the future. In connection with this change model of education. Thus, the earlier models were idealized, focused on the social, cultural and educational values. It means the level of development of the modern society makes to higher education higher requirements; satisfy that with the positions of the University model, formed in the XIX century, it is impossible. Therefore, the fundamental functions of a classical University in the 90 years in the XX century. The twentieth century was subjected to rethink and was greatly expanded. The author considers the development of models of education in the world of comparative aspect and the Genesis of formation of «the classical University» in the context of the philosophical and pedagogical views on the nature of education.

Keywords: education, University, model of education, the context for developing educational views, the concept, value orientation, Genesis, the research model, the intellect.

Н.С. Алгожаева

Сущность образования в контексте педагогических теорий и изменение функций высшего образования

В статье автор рассматривает сущность образования в контексте педагогических теорий. Подчеркивает, что образование вооружает человека системой интеллектуальных и практических навыков и умений, позволяющих ему решать любые проблемы, возникающие в его жизни и профессиональной деятельности. В процессе получения образования человек развивается и самосовершенствуется.

В ходе образования человек накапливает опыт творческой деятельности, необходимый для решения разнообразных проблем жизни и деятельности, и все это отображается в содержании образования. Автор подчеркивает, что в контексте общества знаний развитие системы образования приобретает наиважнейшую роль для обеспечения успешного развития страны.

Современная парадигма образования предполагает создание динамично развивающейся системы образования, использующей современные технологии и обеспечивающей достижение целей будущего. В связи с этим меняется модель образования. Таким образом, ранее модели были идеализированными, ориентированными на социальные, культурные и образовательные ценности. Значит уровень развития современного общества предъявляет к высшему образованию более высокие требования, удовлетворить которые с позиций модели университета, сформированной в XIX веке, невозможно. Поэтому основополагающие функции классического университета в 90-е гг. XX в. подверглись переосмыслению и были значительно расширены. Автор рассматривает развитие модели образования в мире сравнительном аспекте и генезис формирования понятия «классический университет» в контексте философских и педагогических взглядов на сущность образования.

Ключевые слова: высшее образование, университет, модель образования, педагогические взгляды и теории, концепция, ценностные ориентации, генезис, исследовательская модель, интеллект.

Кіріспе

XX-XXI ғасырлардағы ҚР-дағы түпкілікті өзгерістер барлық өмір бағыттарын қамти отырып, елдің жаңа жүз жылдықтағы дамуы үшін өзіндік міндеттерді айқындайды. Оның ең басты шарты – білім екендігін бүкіл қоғам болып мойындайды. Ең алғашқы университеттердің ұйымдастырылуы кезінде дәл осы оқу орындары білім беру жүйесінің жоғарғы сатысында

тұрды, осыған орай қазіргі таңдағы өзгерістер де университеттердің дамуына ықпал етуде.

Қазақстандағы білімнің модернизациялану жағдайында жоғары мектеп педагогтерін дайындаудағы классикалық университеттердің орны мен ролі олардың сипаты мен қалыптасу тарихын анықтау өзекті мәселе болып отыр. Мәселе екі аспектіде: бір жағынан, XXI ғасырдың басындағы Қазақстандағы университеттік

білім мен ғылымды дамыту мен жетілдіру маңызды мемлекеттік міндетке айналды әрі университеттердегі болып жатқан жаңалықтар университетпен байланысты барлық мәселелер кешенін тарихи ресурста қарастыруды ұсынады; екінші жағынан, тамыры сонау он жылдыққа артқа кететін мәселелердің мәнін анықтау арқылы ғана білім беру саясатын тиімді ету тұрғысынан қарастырылды.

Қазіргі таңдағы әлеуметтік-саяси өзгерістерге байланысты университеттер қазіргі заманғы жоғары білімнің даму тенденциясында дағдарысты бастан кешіруде. Оның себебі әлі күнге дейін билеп келе жатқан жоғары білімдегі техноцентристік концепция университеттердің өндіріске бағытталуына және қолданбалы сипаттағы білім беруіне мәжбүр етті. Ол концепция бойынша университет түлегі, ең алдымен, маман қажетті практикалық білімнің иегері ретінде қарастырылады, ал білім болса, қоғам алдына биліктің қойған әлеуметтік және өндірістік міндеттерді техникалық шешу мен біліктілікпен орындау үшін қажетті аралықтағы өнім ретінде қабылданды. Яғни білім тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениеті мен тұтастай бейнесін қалыптастырудағы рөлі арқылы бағаланады. Кеңестік қоғамда мұндай жағдай «уақыт рухы» деп аталды әрі білімді қатал идеологизациялық басқару арқылы көрініс тапты. Ол кезде жоғары оқу орындары тұлғаны білімдендіру мен ғылымды дамыту үшін фундаменталды құндылықты бағдарларын таңдауда еркіндік пен дербестікке қол жеткізе алмады.

XXI соңғы он жылдығында білімнің әлемдік дағдарыс жағдайында жаңа сапалы университеттік білім берудің қажеттілігі айқындалды. 90-жылдардың басында Қазақстанның өз дербестігін алуымен көптеген салалық жоғары оқу орындары университетке айналды. Осыған орай, республиканың барлық облыс орталықтарында университеттер пайда болды.

Университеттер педагогикалық кадрларды дайындамауы керек деген пікірлер де кең тарауда. Мұндай көзқарас классикалық университеттерде көпдеңгейлі мамандарды дайындау жағдайында тұтастай өзгеруі қажет. Бұл жерде жалпы орта білім беру жүйесінің көптүрлілігіне орай, барлық мамандардың бакалавриат түлектері жалпы орта білім беретін мекемелерде педагог болып қызмет жасай алатындығы

маңызды болып отыр. Университеттік білімнің келесі сатысының түлектері Мемлекеттік стандарт бойынша жоғары білімнен кейінгі ғылыми-педагогикалық білім «Магистр» академиялық дәрежесін алады. Оларға ғылыми зерттеушілік және жоғары оқу орындарында оқытушылық іс-әрекетпен айналысуына болады. Орта және жоғары білім беру саласының педагогтерін дайындау классикалық университеттің приоритетті міндеті болып табылады.

Қазіргі кезде Қазақстан нарықтық экономикасы бар ел ретінде әлемдік қауымдастықпен мойындалған. Қазақстан тәуелсіздікті алған қысқа ғана уақыт аралығында экономикада, әлемдік өркениетке кірігу, жаңа прогрессивті технологияларды қолдануда күшті серпілістерге қол жеткізді, ол еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын анықтауға негіз болды.

Университеттік білім берудің мәні

Бұл контексте қазіргі заман университеттік білімнің рөлі мен мәні арта түседі, себебі оның даму көрсеткіші әлеуметтік қайта құрудың деңгейінің өлшемі болып табылады. Ол қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін қалайды, экономикалық күштің базасы мен маңызды факторы бола отырып, әлемдік қауымдастықтағы орнын анықтайды.

Өз кезегінде қоғамдық қатынастар жүйесіндегі өзгерістер білімге де ықпал етеді және одан мобильділік пен жаңа тарихи кезеңнің міндеттеріне адекватты жауапты талап етеді. Бұл университеттік білімді Қазақстанның даму қажеттіліктерімен сәйкестендіруге әкеледі. Дегенмен барлық аталған өзгерістер білім беру жүйесінің әлемдік білім кеңістігіне сатылап енуіне жеткіліксіз, яғни білім әдіснамасы, құрылымы мен мазмұны бұрынғы жағдайында жүзеге асуда. Алдыңғы қатарлы әлемдік державаларда білімнің философиясы мен әдіснамасын жаңартудың жаһандық тенденциясы орындалуда. Бұның негізінде білім мазмұнын жетілдіру, оқытудың тиімді модельдері мен білімді басқарудың тәсілдері іздестірілуде.

Кез келген әлеуметтік жүйеге, соның ішінде білім беру жүйесіне де «даму» құбылысы тән. Ең алдымен, «даму» түсінігін философиялық позицияда қарастырып көрелік. Онда даму – қозғалыстың, материя мен сана өзгерісінің жоғарғы типі, бір күйден басқа сапалы күйге, ескіден жаңаға ауысу деген мағына береді [1].

Даму, генезис – материя мен сананың заңдылықты өзгерісі, олардың әмбебап қасиеті, анықтау, бұрын да болған, дайындалған, бірақ қабылдауға жеткіліксіз заттардың, бөлшектердің, күйлердің, қасиеттердің болуы.

Дамуды өзгерістің синониміне немесе прогреске жатқызуға болмайды. Даму ұғымын әртүрлі типтегі әмбебап байланыстарды талдаудың негізінде қалыптастыруға болады. Даму – бұл өзгерістің ерекше типі.

Объективті шындықтың дамуы өзара байланысты, өйткені бүгіннің болашағынан белгілі бір кезеңдерден тұратын диалектикалық процесс болып табылады. Бұл тарихи сатылардың арасында әртүрлі байланыстар бар: 1) тұрақты, мәнді, заңды; 2) тұрақсыз, оқыс. Ерекше байланыстар жекелеген кезеңдердің құрылымдық, функционалдық және мазмұндық элементтері арасында, сондай-ақ әрқайсысының өз ішінде орны бар. Даму ұғымы жүйені жаңартумен оның ішкі құрылымдық және функционалдық өзгерістерімен, жаңаға ауысуымен байланысты өзгерістердің ортақ массасынан бөлініп шығады. Даму – ұзақ, жинақталушы, қайта келмейтін, жеткілікті мөлшерде уақыт интервалдарының күрделі, жүйелі объектілердің өзгірісі.

Философияда қоғамдық дамудың негізгі типі эволюция мен шарықтау болып табылады, олар сандық және сапалық өзгерістерді көрсетеді. Дамудың тарихи кезеңдерінің өзара байланысының мәні, неміс классикалық философиясының өкілдерінің пікірінше, жаңа сатыда алдыңғы тарихи материалдарды сақтау мен дамытуда.

Тарихи кезеңдердің өзара байланысы дамудың үздіксіздігін қамтамасыз етеді. Дамуды сызықты процесс ретінде қарастыруға болмайды. Шынайы әлеуметтік-тарихи даму әрқашан да жан-жаққа ауытқып отырады немесе артқа қайтады, дамушы процесс кейде сәйкестендіріледі және синтезделеді, дамудың түрлі сызықтарын біріктіреді.

Мұндай жағдайда тарихилық принципін ұстанған жөн. Оның мәні себептерге байланысты белгілі бір жағдайларда пайда болған объектілерді тұтас жүйе ретінде қарастыруында. Тарихилық құбылыстардың детерминациясы тұжырымдамасымен тығыз байланысты. Тарих алдын ала нәтижесі белгіленген процесс емес. Тарихи дамудың объективті заңдылықтары

бір ғана мүмкін болатын формада жүрмейді. Олардың жүзеге асуы өзгермелі.

Я.А. Коменскийді қазіргі заманғы білім теориясының негізін салушы деп дәстүрлі түрде қабылданған. Кейінгі қайта жаңару дәуірінің қайраткері өзінен кейін көптеген маңызды жұмыстар қалдырды, оның негіздері қазіргі кездегі профильдік бейне жүйесін тапты. «Ұлы дидактикада» баяндалған бірыңғай ұлттық мектептің жобасы өз дәуіріне сай өзіндік оқу аймағының моделін жасады [2].

Автордың мектептік білімінің ұлттық жүйесін академия немесе университетпен байланыстырады.

Я.А. Коменскийдің университеттік білім біртұтас мектептік жүйе моделінің екі деңгейі арасында ажыратылған. Университеттік білім беру ұйымдарына гимназия жатқызылуы керектігі айтылады.

Я.А. Коменскийдің «Ұлы дидактикасының» құрылуы тұсында еуропалық өркениетте айтарлықтай өзгерістер болды.

Университеттік білімнің пәндік парадигмасының өзгерісін ортағасырдағы қалыптасқан күйінде қарастыруға болады. Я.А. Коменский бойынша университеттік білімнің бастапқы кезеңін ұйымдастырудың жаңа компоненті оқу процесін бірнеше бірізді топтарға бөлуде. Бір жағынан, Я.А. Коменскийге университеттің бастапқы факультеті ретіндегі гимназияда сабақ берудің бағдарламасын айтарлықтай кеңейтуге мүмкіндік туды. Сол арқылы жаңа заман университеттік білімге жаңа талаптар қойып отырғандықтан қоғам өмірі мен ғылыми білімдер даму деңгейі және университеттік білім бағдарламасы арасындағы сәйкессіздікті жоюға ықпал етті. Я.А. Коменскийдің ойынша, гимназиялар мемлекеттің әрбір қаласында болуы керек. Ал академиялар болса, ол жерлерде біреуден-ақ тіпті «әрбір провинцияларда» бір немесе бірнеше болса жақсы болатындығын айтады [2].

Я.А. Коменский 3 пункттен тұратын Академия бағдарламасын ұсынды. Бағдарламаның бірінші пунктіне автордың пікірінше, ғылымдар мен адамзат даналығының жинағын қамтитын барлық шығарылатын сабақтардан тұратын білім мазмұны кіргізіледі. Осы пунктте Я.А. Коменский университеттік білім үшін базалық болып табылатын академиялық

білімнің тұтас қамтылуы, әмбебаптылық талаптарын қалыптастырады. Бағдарламаның екінші пункті Академиядағы білімнің әдістемелік базасына тоқталады. Я.А. Коменский Академияда «осында келушілердің барлығына негізделген білім беруде оңай әрі дұрыс әдістерді қолдануды ұсынады [2]. Үшінші пункте сый-құрметке, адамзат тағдырына ықпал етуші кандидаттар ретіндегі Академия түлектерінің әлеуметтік мобильділік мәселелері айтылады. Яғни мұнда қоғамның барлық сферасын басқаруға өзіндік рөлін қосатын жоғары білімді мамандарды қалыптастыру жайлы айтылады.

«Ұлы дидактикада» кәсіби белгілері бойынша, яғни әлеуметтік топ қасиеттерін меңгерген белгілі бір әлеуметтік топ пен генетикалық әдепті, байқалатын академиялық әдепті ашу үшін негізделген бөлім көрсетіледі.

Я.А. Коменский бойынша университеттегі қызметкерлердің әлеуметтік этикасын сипаттай келе, ең алдымен, ортағасырлық кәсіби топқа тән сананың, қасиеттің корпоративтілігін атап өткен. Я.А. Коменскийдің «ортағасырлық университеттік интелегенцияны, студенттер мен оқытушылар арасындағы өзара сыйласымдық қатынас моделін сипаттағаны қызығушылық туғызады. Бір жағынан, оқу процесінде авторитарлық позиция ұстанатын профессорлардың басқарушылығы мойындалады. Екінші жағынан, студент қауымы пікір сайысқа дайындалуды мәтін таңдауда белгілі бір еркіндікке ие, әртүрлі тіпті сыни сұрақтар қоюға құқылы, жиналыстағы талқыланып отырған мәселе бойынша өзінің пікірін айтуға құқылы. Осы айтылған құқықтар студенттерге кепілденген, ал ол кепілдікті өзінің моральдық және ғылыми беделін жүзеге асыратын профессор беретіндігін сенімділікпен айта аламыз.

Айтып өткеніміздей, Я.А. Коменскийдің шығармашылық іс-әрекеті қайта жаңғырту дәуірінің соңына тура келеді, олай болса, ол өзіндік дүниетанымы бойынша гуманист болуы керек. Гуманизм адамзат және барлық басқа болмыс бастауларынан адамзаттың жоғары тұратындығын білдіреді. Бірақ кез келген жағдаят дами келе өзінің қарама-қайшылықпен ғана айналуы мүмкін деген әйгілі заңдылық бар. Бұдан гуманизм де қашып құтыла алмайды. Гуманизмге қарама-қайшы технократизм болады. Ол да гуманизммен қатар пайда болды, онымен бірлесе отырып қалыптасу және даму кезеңдерін

бастан кешірді, тіпті, гуманизм өзінің көптеген жетістіктерімен ұтымды жақтарынан технократизмге міндетті.

Гуманизм Еуропада басты идеологияға айналғаны сол еді, технократизм сол сәтте-ақ онымен жеңісті бөлісуге кірісті. Одан әрі қарай гуманистік тенденциялар қалай басылды, оның орнын технократия қалай басты, осылайша, дүниетанымның ішкі метаморфозасы жүріп жатты деген сауалдарға тоқталдым. Гуманистік дүниетанымды тұтынушылардың көпшілігі бұл өзгерістерді байқамағандықтарын айтып өткен жөн.

Еуропаның ағартушылық адамзат тұлғасының эмансипациясы, адамзат прогресінің негізгі қозғаушы күші ретіндегі ғылымды рационалды ойлауы мен түсінуге қабілетті адамзат ақыл-ойының құдіреттілігі идеясын алға тартты. Еуропа ағартушыларының теориялық ізденіс пен практикалық іс-әрекетінің жоғарғы мәні қоғамды дамудың феодалды-теократиялық перспективасының шынайы альтернативасын өмірге енгізуге дайындауда болды. Ағартушылар буржуазиялық өркениетке ауысу мен азаматтық қоғам идеясын жүзеге асыруды қажетті қоғам мен адамды терең трансформациялауды орындауды ұсынды.

Еуропалық университеттік тарихтың кезеңінің мазмұнын түсіну үшін ағартушылардың мұраларын талдау қажет.

Университеттік классикалық идеяның пайда болуы ХІХ ғасырға тиесілі. Оның негізінде өз дәуірінде негізін қалаған тұлғалар: В. Гумбольд пен Дж. Ньюменнің университет модельдері көрініс тапты. Бұл модельдерде университет іс-әрекетінің әртүрлі мақсаттары айқындалды. В. Гумбольд зерттеушілік модельді ұсынса, Дж. Ньюмен интеллектуалды университет негізін қалаушы болып саналады. Егер В. Гумбольдтің концепциясында ғылыми іс-әрекетке баса назар аударылса, Дж. Ньюмен теориясында тұлғаны тәрбиелеу мен қалыптастыруға көңіл бөлінді. Барлық кейінгі университеттік идеяның концепциялары анық немесе жанама түрде осы классикалық теория құрылымдарымен ұштасып жатыр. Бұл құрастырылған классикалық университет теориялары сол кездегі басталған қайта құрулардың шынайы нәтижелерін бейнелеп, жоғары оқу орындарының алдағы уақыттағы қайта құрылуының негізін қалады, университет құрылымында оны басқару жүйесінде, оқыту

мазмұнында, жоспарлар мен бағдарламаларда, кадр саясатында тікелей бейнесін тапты. В. Гумбольд концепциясының практикалық көрінісі 1810 жылы Берлин университетінің негізін қалауымен сипаттала отырып, университеттік білімнің дамуындағы тұтастай дәуірге айналды. Бұл модель барлық герман университеттеріне таралды. В. Гумбольд моделі классикалық болып табылады, себебі ол университеттің өзінің шынайы мәнін иеленудегі алғашқы қадамы болған еді. Осы кезден бастап ғылым мен ғылыми зерттеулер университет іс-әрекетіндегі басты құндылықты бағдарға айнала бастады. Шынымен де XIX ғасырда неміс университеттері ғылыми білімдердің даму орталығы бола бастады.

В. Гумбольдт моделі негізгі үш принципті жүзеге асырды. Біріншіден, білімді әркім өзі үшін емес, тек практикалық пайда үшін бағаланатын білімге деген жабайы утилитарлы көзқарастан бас тарту. Екіншіден, В. Гумбольд эмпирикалық ғылымның басып озуына жол беріледі, себебі ол фундаменталды теориялық білімге қарама-қарсы келетін еді. В. Гумбольдтің пікірінше, жаратылыстану, математикалық және гуманитарлық білімдер, сонымен қатар философиялық білімдер қалған барлық білімдерді көтереді, олардың негізін құрайды, оларсыз жекелеген пәндердің оқылуы шынайы интеллектуалды білімге айнала алмайды [3].

Дж. Ньюмен либералды білім мәнін былай анықтады: «Оқыту процесі ондағы интеллект жекелеген мақсатқа, жекелеген арнайы кәсіпке немесе оқуға бағытталудың орнына олардың өзі үшін, өзінің мәдениеті үшін ұйымдасса ол либералды білім деп аталады. Көптеген авторлардың пікірінше, университеттің іс-әрекеті стандарттарды дұрыс бекітіп, соларға сүйене отырып оқыту, студенттерге өздерінің әртүрлі қабілеттеріне сәйкес оқыту [4]. Либералдық университеттік білім жекелеген тұлғалардың қажеттілігіне, ал ол арқылы тұтастай қоғам қажеттілігіне бағдарланады. Университеттік білімнің мақсаты – қоғамдық өмірді интеллектуалды деңгейде көтеру, ақыл-ойдың культивациясы, джентельменді тәрбиелеу секілді құндылық бағдарлардан көрініс табады. Университет жоғары білім беру процесінде интеллекті тәрбиелеп, ойлауды қалыптастыру керек. Білім өзіндік мақсат, интеллекттілік пен интеллектуалдылық университеттік білімнің негізі мен мазмұны болып табылады.

Дж. Ньюменнің ойынша, университет қоғамның рухани байлығын жинақтау мен таратуға арналған. Ортағасырдан бастап ағылшын университеттерінде дамыған либералды білім беру идеясы университетке деген ньюмендік көзқараста көрініс тапты. Либералды білім беру элитарлы сипат алып, оның мақсаты қоғамды жетілдіруден гөрі, ең алдымен, адамның интеллектісін, рухани әлеуетін дамытуды көздейді. Осы базалық модельдер негізінде классикалық университет идеясы мәнді сипатқа ие болады. Оның негізгі құраушылары көрсетіледі: автономия, зерттеу мен оқыту еркіндігі, ғылым мен зерттеушілік университеттік қауымдастықтың жетекші іс-әрекеті ретінде білімнің фундаменталдылығы қоғамдық өмірге араласу, жоғары мәдени құндылықтар мен тұлғаны тәрбиелеуге көшу. Барлық кейінгі университет модельдерінде осы концептуалдық құрылым идеялары қолданылды. В. Гумбольд пен Дж. Ньюмен модельдері классикалық болып есептеледі, себебі оларда эталонды модель ретіндегі базалық принциптердің тұтастығы ретіндегі университеттің біртұтас бейнесі көрсетілді.

Барлық кейінгі модельдер идеализацияланып, әлеуметтік мәдени және білімдендіру құндылықтарына бағдарланды. Солардың кейбірін қарастырып өтелік. М. Вебер 1918 ж. Мюнхелс университетінде жасаған «Ғылым атақ әрі кәсіп ретінде» баяндамасында университеттің әлем тұтастығын сақтаудағы рөлін айтып өтті. Ол мұнда либералды-гуманистік идеяны негіздеді. Сұрақтың мұндай қойылуы Германияның тарихи дәстүрін жалғастырды. Германияда университеттік білімнің мәні мен міндеттері туралы сұрақ неміс ұлтының тағдыры мен ғана емес, жалпы адамзат мәдениетінің тағдырымен өзара байланысты қарастырылады [5].

Х.Ортега-Гассет университеттерден қоғам мүмкіндіктерін көрді, сол кездердегі Испанияның жағдайын ол «өркениетті варварлық» ретінде бағалады, ал оның жоғалтқан гуманистік бағытын университеттен күтті.

«Таптық қоғам» тоталитаризмінен қашу үшін «интеллектуалды аристократия» тәрбиелеу қажет болды. Мәдениет білімнің адекватты құндылығы бола отырып, университет іс-әрекетінде приоритетті орын алуы керек болды. Қазіргі заманғы ортаеуропалық адам мәдениеттен құр алақан болды. «Тек білім

арқылы ғана шындауы, мәдени идеалға адамдар өздеріне идеал жасап алмаса, адамшылықтан жүрдай болады» тарату мүмкіндігі бар [6]. Адам жалпы идеалдардың іске асырушысы, ал педагогика болса адамдарға осы жалпы ортақ идеалдарды анықтау мен бекітуге көмектеседі.

Х.Ортега-Гассет университеттің ньюмендік моделін қайта жаңғыртты деуге болады. Университет, ең алдымен, қарапайым адамнан мәдениетті адамды шығаруы керек, бұл – оның құндылық бағдарының негізі болып табылады [6]. Университеттің ең басты функциясы негізгі мәдени пәндерге: физика, биология, тарих, әлеуметтану, философияға үйрету. Мәдениет – адамға қоршаған әлеуметтік ортада бағдарлануына мүмкіндік беретін адамның интеллектуалды даму деңгейі. Х. Ортега-Гассет бойынша, қарапайым адамнан жақсы маманды жасап шығаруға болады. Білім рухани байытып, сол арқылы тұлғаны еркіндікке және ашылуына ықпал етуі керек.

Ғылым, ғылыми зерттеу мағынасында университеттің басты құраушысы емес. Ғылым, мәдениет және кәсіпке оқыту әртүрлі нәрселер. Оқыту үшін ғылымды білу жеткілікті. Бірақ білу – ол зерттеу емес. Зерттеу шындықты алу немесе керісінше қателіктерді жария ету. Білу – білімдерді ассимиляциялау, алынғаннан кейінгі фактілерді меңгеру деген сөз.

Карл Ясперс жоғары мәдени идеалдарға жүгіне отырып университет концепциясын ұғындырады [7]. Карл Ясперс гуманизм принципін университеттің имманентті мәні деп қабылдады. Оның ойынша, университеттер, қоғам мен мемлекеттің өзіндік дәуір санасын дамытатын орын болып табылады. Идея университеттің зерттеушілік қызметінен көрініс табады. Себебі шындыққа жету барысында жеке даралық қалыптасады. Университеттің міндеті мен басты құндылығы – шындыққа жету, ғылыми зерттеулер арқылы шындықты табуға оқыту, үйрету. Сол арқылы К. Ясперс зерттеушілік университет идеясын жаңғыртады. Университет идеясы зерттеу, оқыту мен тәрбиелеу секілді құраушылар арқылы сипат алады. К. Ясперс бұл үш құндылық бағдардың бірлігін университеттің рухани құндылығын құраушылар ретінде мойындайды. Ол университетті әрі зерттеу институты, кәсіби мектеп және мәдениет орталығы ретінде қарастырады [8].

Х. Ортега-Гассет пен К. Ясперс концепциялары алдыңғылар секілді еуропалық ойдың ғасырлық тарихындағы классикалық университет идеясы тұрақты еместігін, оның ұлттық дәстүрлерді синтездеу арқылы және білім мен мәдениет саласындағы жаңа тәжірибелерді ұғыну арқылы тарихи дамитындығын баяндайды. Университет руханилық пен жоғары мәдениеттіліктің үлгісі мен идеалына бағдарланған, сол себептен университетте мәні бірегей. Университеттің идеалды бейнесі сол білімдендіру мекемесінің іс-әрекетінің жоғары нормативті және құндылық деңгейімен сипатталады.

Қазіргі заманға қоғамның даму деңгейі жоғары білімге жоғары талаптар қойып отыр. Оларда XIX ғасырда қалыптасқан университет модельдері ұстанымымен қанағаттандыру мүмкін емес. Сол себептен 90-жылдары классикалық университеттің негізгі қызметі айтарлықтай кеңейіп, қайта түсіндіруді талап етті.

Талдаған барлық теориялар жаңа замандағы классикалық университетті түсіндіруде негізгі пайымдауларды қарастыруды талап етеді.

Ең алдымен, жиі айтылып жүрген талаптардың бірі – автономияға талдау жасаған жөн. Гумбольд былай деп жазады: «Мемлекет ішкі сенімге ие болуы керек, өзінің соңғы мақсатына жете отырып, университеттерде оның соңғы мақсатына жауап беруі керек [3], экономикалық жоктық пен азаматтық парыздың ығыстырылуы деген тәуелсіздік сапалы оқу процесінің кепілі болып табылады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, университеттік білім көпғасырлық тарихи дамуды бастан кешкендігін көреміз. Бұл орайда университеттер әлеуметте барлық елдер мен халықтардағы ғылым мен мәдениетте болып жатқан өзгерістерге ықпал етіп отырды.

Бұл мәселенің генезисін анықтау жоғары мектеп оқытушысын дайындауға бағытталудағы университеттік білімді дамытудың ғылыми негіздерін теориялық-әдістемелік негіздеу мен жанаша ұғындыруға мүмкіндік берді. Университеттік білімді ғылыми негіздеу философиялық, диалектикалық әдіске жүгінуді талап етеді.

Әдебиет

- 1 Философия. Энциклопедия: в 5 т. Т.4. – М., 1967.
- 2 Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. Т.1. – М.: Педагогика, 1982. – 656 с.
- 3 Ляхович Е.С. Модель Гумбольдта: университеты-центры эталонного знания // Вестник высшей школы, 1994. – №2. – С.40-41.
- 4 Захаров И.В., Ляхович Е.С. Джон Ньюмен и его модель идеального университета // Вестник высшей школы. – 1993. – №1. – С. 36-44.
- 5 Вебер М. Наука как призвание и профессия // Избранные произведения. – М., 1990. – С.735.
- 6 Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры. – М., 1991.
- 7 Университет Европы // Вестник высшей школы. – 1991. – №9. – С.80-84.
- 8 Исмагамбетова З.Н. Философия образования: вызовы глобализации и инновации (в условиях медиа-культуры) // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». – 2012. – С. 47-49.

Reference

- 1 Philosophy. Encyclopedia in 5 vols. V.4. – М., 1967
- 2 Comenius Ya.A. Selected pedagogical works: in 2 vol., Volume 1. – М.: Pedagogic, 1982. – 656 p.
- 3 Lyakhovich, E.S. Model Humboldt: universities as centers of etalon knowledge // Messenger of higher education, 1994. – №2. – P. 40-41.
- 4 Zakharov I.V., Lyakhovich, E.S. John Newman and his model of the ideal of the University // Messenger of higher school. – 1993. – №1. – P. 36-44.
- 5 Weber M. Science as a vocation and profession // Selected works. – М., 1990. – P.735.
- 6 Ortega-i -Gasset H. Aesthetics. Philosophy culture. – М.,1991.
- 7 University of Europe// Messenger of higher education, 1991. – №9. – P. 80-84.
- 8 Ismagambetova Z.N. Philosophy of education: the challenges of globalization and innovation (in terms of media culture) // Messenger of KazNU. Series «Pedagogical Sciences». – 2012. – P. 47-49.